AUT, XLVII, 2009, p. 265-270

N. A. Ursu, *Paternitatea* ***Istoriei Țării Rumâneşti*** *atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino. Studiu filologic*, Iaşi, Editura Cronica, 2009, 250 p.

Recenta carte a profesorului ieşean N. A. Ursu, *Paternitatea* ***Istoriei Țării Rumâneşti*** *atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino,* se bazează pe unul dintre cele mai interesante şi dificile demersuri intelectuale din lumea literelor: studierea unui text în vederea stabilirii datelor de identificare ale acestuia (paternitate, datare, localizare, filiație), atunci când, dintr-un motiv sau altul, ele nu sunt consemnate în textul propriu-zis ori există suspiciuni în privința corectitudinii lor.

Obiectul analizei de față este începutul de cronică intitulat *Istoria Țărâi Rumâneşti, întru care să cuprinde numele ei cel dintâi şi cine au fost lăcuitorii ei atunci, şi apoi cine o au mai descălecat şi o au stăpânit, până şi în vremile de acum cum s-au tras şi stă*, al cărui autor a fost identificat de către N. Iorga în persoana stolnicului Constantin Cantacuzino. Cu toate că demersul lui N. Iorga de lămurire a paternității textului fusese precedat de încercări similare, dar cu rezultate diferite, din partea lui B. P. Hasdeu (în 1866), a lui M. Kogălniceanu (1872) şi a lui Aron Densusianu (1885 şi 1894), numai opinia lui (din 1899) a fost acreditată de istoriografie şi de istoria literaturii române.

Se ştie însă că popularitatea de lungă durată de care s-au bucurat unele din ideile lui N. Iorga se explică nu atât prin caracterul imbatabil al argumentației ori măcar prin dificultatea aducerii unor probe contrare, ci mai degrabă prin prestigiul marelui istoric şi prezumția de infailibilitate a analizelor sale. Este şi cazul verdictului în chestiunea paternității cronicii muntenești în discuție. Cum au arătat însă câțiva cercetători din secolul trecut (Dimitrie Onciul, Al. T. Dumitrescu, P. V. Haneş, Ştefan S. Gorovei), Iorga şi-a construit teoria pe elemente de circumstanță, ignorând fapte de limbă şi stil şi, pe alocuri, chiar conținutul textului.

Unul dintre cei care au redeschis chestiunea paternității *Istoriei Țărâi Rumâneşti* este N. A. Ursu care, în trei articole publicate în 1982 (*Teodosie Veştemeanul, adevăratul autor al* ***Istoriei Țărâi Rumâneşti****, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, în „Cronica", XVII, nr. 32 şi 33), 1988 (*Din nou despre paternitatea* **Istoriei Țărâi Rumâneşti***, atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol»", XXV, partea a II-a) şi respectiv 1991 (*Concordanțe lingvistice şi stilistice între prefețele mitropolitului Teodosie,* ***Istoria Țărâi Rumâneşti*** *atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino şi traducerea* ***Foletului novel***, în „Studii şi cercetări lingvistice", XLII, nr. 5-6), a încercat să demonstreze că autorul cronicii nu poate fi stolnicul Constantin Cantacuzino, ci un altul, anume mitropolitul Teodosie al

BDD-R42 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 21:19:33 UTC)

Țării Româneşti (1621-1708). Domnia Sa îşi întemeia demonstrația pe identificarea unor particularități lingvistice şi stilistice comune, pe de o parte, unor texte semnate de Teodosie şi, pe de altă parte, *Istoriei Țării Româneşti* (cu autor neprecizat în text) şi *Foletului novel* (susceptibil a fi fost semnat cu pseudonim). Documente scoase la iveală ulterior, precum şi fapte revelate cu ocazia altor studii au impus reluarea problemei în lucrarea de față, cu argumente mai multe, mai complexe, de natură istorică, grafologică, lingvistică şi stilistică. Acestea confirmă ipoteza unuia şi aceluiaşi autor pentru textele la care se referise cercetătorul ieşean în studiile anterioare, dar oferă o altă soluție în privința identității acestuia.

*

Cartea *Paternitatea* ***Istoriei Țării Româneşti*** *atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino* este structurată în patru capitole, urmate de o *Anexă* care se referă la cea mai recentă ediție critică a *Istoriei Țării Româneşti* întocmită de Otilia Dragomir în 2006.

În primul capitol, *Scurt istoric al chestiunii* (p. 7-25), profesorul N. A. Ursu trece în revistă şi discută succint încercările de elucidare a paternității textului analizat, de la cele ale personalităților cu variate preocupări culturale din secolul al XIX-lea şi de la începutul secolului al XX-lea (B. P. Hasdeu, M. Kogălniceanu, V. A. Ureche, Aron Densusianu, Dimitrie Onciul, Al. T. Dumitrescu), până la cele întemeiate (mai mult sau mai puțin) pe studii lingvistice şi filologice, ale cercetătorilor Al. Duțu, Radu Şt. Ciobanu, Ştefan S. Gorovei. N. A. Ursu se opreşte mai mult asupra a trei demonstrații care au dus în final la identificarea a doi autori ai cronicii: teoria lui N. Iorga, întrucât opinia lui, deşi cu deficiențe importante de argumentație, a avut cei mai mulți adepți; demonstrația Otiliei Dragomir, care se străduieşte să găsească probe suplimentare în favoarea părerii impuse de marele istoric; şi teoria lui N.A. Ursu însuşi, care concluzionase în studiile anterioare că paternitatea lucrării îi aparține mitropolitului Teodosie.

Constatând identitatea de limbă şi stil dintre *Foletul novel* şi *Istoria Țării Româneşti*, N. A. Ursu considerase în 1982 că oricine ar fi fost traducătorul real al primului text *trebuie* să fi fost şi autorul celui de-al doilea. Principiul rămâne acelaşi şi în demersul de față, deşi paternitatea atribuită lui Teodosie nu se mai susține. Întrucât „identificarea traducătorului *Foletului* constituie *c h e i a* stabilirii indiscutabile a paternității *Istoriei Țării Româneşti*" (p. 26), cercetătorul ieşean se concentrează pe descoperirea identității acestuia în capitolul al doilea al cărții sale, *Cine este Ioan Românul (alias Ion Frâncul), traducătorul* ***Foletului novel****?* (p. 26-175). În cele şase subcapitole ale acestei părți, N. A. Ursu descoperă, în urma unor analize minuțioase, fapte care, la final, se constituie în argumente greu de contestat în favoarea tezei că autorul real al traducerii *Foletului* este Ion Frâncul, care semna uneori cu pseudonimul Ioan Românul şi se recomanda străinilor cu numele Giovanni Candido Romano, logofăt în cancelaria domnească şi al mitropoliei şi, din aceste poziții, „mâna dreaptă a Stolnicului [Constantin Cantacuzino, n.n.] [...] şi [...] mâna dreaptă a mitropolitului Teodosie" (p. 106). Cercetătorul ieşean arată că Ion Frâncul fusese deosebit de activ în

BDD-R42 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 21:19:33 UTC)

funcţiile pe care le ocupase. De pildă, ca logofăt al mitropoliei a colaborat cu Teodosie la redactarea prefeţei *Liturghierului* din 1680, probabil a colaborat şi la redactarea prefeţelor scrise în numele domnitorului Şerban Cantacuzino la *Evanghelie* (1682) şi la *Apostol* (1683) şi a fost *necunoscutul* (aşa se referă la acest personaj studiile de până acum asupra *Bibliei* de la Bucureşti din 1688) care a pregătit pentru tipar, alături de copistul Dumitru şi de grămăticul Nicola, *Vechiul Testament* tradus de Nicolae Milescu Spătarul (p. 93). Apoi, ca logofăt în departamentul relaţiilor externe al cancelariei domneşti, se pare că a redactat şi scris mai multe documente (scrisori, rapoarte diplomatice) în limba română şi italiană şi a tradus unele texte *în numele* lui Constantin Cantacuzino.

Analiza grafologică comparativă a manuscriselor atribuite cu certitudine lui Ion Frâncul şi a însemnărilor de pe unele cărţi ale lui Constantin Cantacuzino, precum şi studiul atent al acestora (din punct de vedere stilistic şi ţinând seama de conţinutul lor de idei) relevă faptul că multe dintre însemnările din bibliotecă nu îi aparţin Stolnicului (aşa cum se considera până acum), ci lui Ion Frâncul. În subcapitolul intitulat *Însemnări ale logofătului Ion Frâncul pe unele cărţi din biblioteca Stolnicului*, N. A. Ursu aduce surprinzătoare corectări lucrărilor lui Corneliu Dima-Drăgan (*Biblioteca unui umanist român, Constantin Cantacuzino stolnicul*, Bucureşti, 1967) şi Liviu Onu (*Critica textuală şi editarea literaturii române vechi, cu aplicaţii la cronicarii moldoveni*, Bucureşti, 1973) şi, implicit, unor studii ulterioare care s-au raportat fără rezerve la acestea. Redăm spre exemplificare un singur caz din cele şapte analizate: „Pe foaia liminară a lucrării lui Guilielmus Durantus, *Rationale divinorum officiorum*, manuscris latin pe pergament, din anul 1370 [...], se află însemnarea: *«Ceastă carte veche şi grea este adusă de oştenii noştri ce au oştit cu turcii la Beciu, dentr-acolo luată, mergând la anul de la spăsenia lumii 1683, measeţa mai, când creştinătatea au bătut toată puterea turcească şi i-au gonit cu mare ruşine de-acolo, luându-le şi toată avuţia, şi armele, cap oştilor tuturor creştineşti fiind Ioan al treilea craiul leşăsc, din rodul Sobieştilor, şi Carol duca al Lotaringhiei, ce era şi cumnat,* [...] *dintăi împărat al Romanului, iară a turcilor era vizirul Kara Must*[afa] [...] *Ibrahim»* [...].

Comentând atitudinea antiotomană a autorului acestei însemnări, Radu-Ştefan Ciobanu încearcă să schiţeze un portret de diplomat prudent şi prevăzător al Stolnicului [vezi nota 66, n.n.]. De fapt însă aflăm în ea aceeaşi atitudine constant antiotomană a traducătorului *Foletelor*" (p. 113).

Este demonstrat aşadar faptul că logofătul avea acces la vasta bibliotecă a Stolnicului şi, în consecinţă, se bucura de circumstanţe favorabile edificării intelectuale care i-ar fi permis să alcătuiască un început de letopiseţ ca cel discutat în prezentul studiu.

Şi mai importantă pentru stabilirea paternităţii *Istoriei Ţărâi Rumâneşti* este demonstrarea (p. 120-121) faptului că o însemnare de pe copia *Letopiseţului Ţării Moldovei*, pe care Liviu Onu o pusese pe seama lui Constantin Cantacuzino, aparţine tot lui Ion Frâncul. Particularităţile sintactice ale acestei însemnări coincid cu cele ale *Istoriei Ţărâi Râmâneşti*, ale *Foletelor* şi ale prefeţelor acestora, precum şi cu cele ale textelor redactate şi scrise de logofăt în cancelaria mitropoliei şi în cancelaria domnească.

BDD-R42 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 21:19:33 UTC)

Până în acest punct al demonstrației, N. A. Ursu nu insistă asupra particularităților lingvistice şi stilistice ale scrisului lui Ion Frâncul, detectabile atât în textele care îi aparțin fără dubii, cât şi în cele cu paternitate discutabilă. Cercetătorul face totuşi referire la preferința logofătului pentru unele construcții şi sintagme, câteva dintre ele cu grad înalt de specificitate: clişeul stilistic *le aduc şi le închin*, cu unele variante (p. 117), sintagma *de la naşterea Fecioarei* (p. 117), fraza exclamativă de un anumit tip (p. 170), fragmente de frază rimate şi ritmate, verbul *zice* în propoziții incidente (p. 172) ş.a. În schimb, argumentația de până acum se bazează mai ales pe analiza grafologică a unui corpus de texte redactate în limba română şi italiană, cu alfabet chirilic sau latin, de la „simple" încercări de condei pe manuscrise muntenești de uz bisericesc, până la acte diplomatice (cum sunt scrisoarea în italiană a stolnicului Constantin Cantacuzino trimisă contelui L. F. Marsigli, la 4 ianuarie 1694 şi anexele ei) ori documente juridice (ca *Testamentul lui Dona Pepano*, din 1667). Alături de cele peste o sută patruzeci de fotocopii cuprinse în carte, autorul face publice peste treizeci de fotomontaje în care prezintă în mod sintetic, prin decupaje de cuvinte, desenul a douăzeci şi una de slove. Rațiunea acestui imens travaliu este exprimată de autorul însuşi: „În felul acesta oferim cititorului interesat posibilitatea să compare pe loc grafia însemnărilor lui *Frâncul logofăt* cu grafia documentelor şi a însemnărilor pe care le considerăm scrise de el, spre a se convinge că, în toate situațiile, este vorba de una şi aceeaşi persoană, *Ion Frâncul*, traducătorul *Foletului novel*" (p. 29).

Capitolul al treilea al cărții se intitulează ***Istoria Țării Rumâneşti*** *nu poate fi opera stolnicului Constantin Cantacuzino* (p. 176-231) şi este structurat în două subcapitole. Demonstrația că *Istoria Țărâi Rumâneşti* şi versiunea românească a *Foletului novel* sunt redactate de aceeaşi persoană, aplicându-se metoda comparativă în privința limbii şi stilului celor două lucrări, se desfăşoară abia în al doilea subcapitol. În primul, *Comentariile denigratoare la adresa grecilor aflate în acest început de istorie a românilor sînt incompatibile cu originea etnică grecească a Stolnicului şi cu calitatea sa de Cantacuzin*, N. A. Ursu redeschide discuția privind incongruența dintre tonul denigrator, pe alocuri pamfletar, al textului față de greci şi persoana celui considerat autor al cronicii – stolnicul Constantin Cantacuzino, descendent al unei ilustre familii greceşti, „cândva casă imperială la Bizanț" (p. 181). Observații asupra acestei nepotriviri au fost formulate la începutul secolului trecut de Dimitrie Onciul şi Al. T. Dumitrescu, însă fără urmări asupra părerii impuse în conştiința majorității de N. Iorga. Şi N. A. Ursu găsise în această neconcordanță un argument pentru imposibilitatea ca *Istoria Țărâi Rumâneşti* să-i aparțină Stolnicului, părere pe care a susținut-o în studiile anterioare în încercarea de a lega cronica de numele mitropolitului Teodosie. În lucrarea de față, cercetătorul ieşean citează ample porțiuni din cronică, analizându-le mesajul în detaliu şi raportându-le atât la persoana Stolnicului, cât şi la alte rechizitorii drastice la adresa grecilor, realizate de români în secolul al XVIII-lea.

Dacă nu Stolnicul este autorul *Istoriei Țărâi Rumâneşti*, dacă autorul versiunii în limba română a *Foletului novel* şi al prefețelor originale la diverse texte religioase – toate identice din punct de vedere lingvistic şi stilistic cu începutul de cronică muntenească – nu este mitropolitul Teodosie, ci logofătul Ion

BDD-R42 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 21:19:33 UTC)

Frâncul, concluzia nu poate fi decât că autorul căutat al *Istoriei Țărâi Rumâneşti* este acelaşi logofăt Ion Frâncul sau Ioan Românul. „Comunitatea aceasta a particularităţilor stilistice şi lingvistice ale textelor menționate" (p. 183) este demonstrată încă o dată, în amănunt, de către N.A. Ursu în subcapitolul *Unele comentarii şi numeroasele particularități stilistice şi lingvistice comune traducerii* ***Foletului novel****, prefețelor semnate de mitropolitul Teodosie la cele cinci cărți şi* ***Istoriei Țării Rumâneşti*** *dovedesc faptul că aceasta a fost scrisă de logofătul Ion Frâncul*. Cercetătorul prezintă zece mărci stilistice ale scrisului lui Ion Românul, cu foarte multe exemple din toate textele menționate: comentarii filozofice şi teologice formulate asemănător; fraze şi structuri rimate şi ritmate; digresiuni în text (comentarii, precizări, explicații, glosări); folosirea perechilor de cuvinte sinonime sau cvasisinonime unite prin conjuncția *şi*; începuturi similare de fraze; începuturi de fraze sau de propoziții subordonate în care este folosită conjuncția *dară* (uneori *însă*); frecventa deschidere a unei fraze cu *însă*; verbul *zice*, în forme şi propoziții incidente; dislocarea unor cuvinte, forme sau fragmente de frază; sintagme sau propoziții identice ori similare, în contexte similare.

Alături de aceste particularități stilistice sunt de semnalat şi cele gramaticale: dezacorduri şi greşeli de exprimare (observate şi de Mario Ruffini şi de Al. Mareş care, pe baza lor, atribuiseră *Foletul* „italianului" cunoscător de română Giovanni Candido Romano); întrebuințarea unor substantive în forme articulate în locul celor nearticulate, impuse de context (de asemenea comentate de Al. Mareş); frecvența formelor neaccentuate de dativ ale pronumelui personal cu valoare posesivă; folosirea pronumelui relativ *cine* „care"; forma de genitiv singular *toatei* a adjectivului pronominal nehotărât *tot*; verbele *a ține* şi *a rămâne* folosite cu forme specifice conjugării a doua etc.

În sfârşit, paternitatea lui Ion Frâncul asupra cronicii „se confirmă şi la nivelul vocabularului prin prezența în textele menționate a unui mare număr de cuvinte cu forme neobişnuite, sensuri aparte sau frecvență mare" (p. 222): *amestecătură* „tulburare, dezordine", *arsură* „incendiu", *can* „cam", *cerca* „căuta", *cercare* „căutare", *cuvios* „care se cuvine", *fugi* „a alunga, a îndepărta", *grijuit* „îngrijit", *nemort* „nemuritor", *obiciui* „obişnui", *potrivi* „compara", *semna* „însemna", *soțiire* „societate", *spânzura* „a depinde, a atârna", *strimt* „anevoios" etc.

Ultimul capitol al studiului este cel de concluzii (p. 232-238), din care spicuim trei idei dintre cele sugerate şi susținute de către N. A. Ursu: originea acestui, până acum, misterios personaj mărunt din viața culturală a Țării Românești pare să fie una ardeleană; a studiat „la un gimnaziu din Transilvania, de unde s-a întors probabil şi cu o mică bibliotecă, în care se găseau principalele cărți folosite în *Istorie*, căci se pare că a avut de tânăr pasiunea studiului, îndeosebi al istoriei" (p. 237); dacă Ion Frâncul, alias Ioan Românul sau Giovanni Candido Romano este *de facto* autorul unor lucrări exemplare pentru limba literară şi cultura românească din secolul al XVIII-lea, locul lui în istoria limbii române literare şi a culturii românești în ansamblu trebuie revizuit.

BDD-R42 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 21:19:33 UTC)

În afara demonstrației propriu-zise a paternității lui Ion Frâncul asupra *Istoriei Țărâi Rumâneşti*, N. A. Ursu aduce unele corectări la cea mai recentă ediție critică a cronicii, realizată de Otilia Dragomir, în anexa *Observații pe marginea ultimei ediții a* **Istoriei Țării Rumâneşti** *(Bucureşti, 2006), privind transcrierea corectă a unor cuvinte şi fraze* (p. 239-248). Astfel, pentru realizarea unei viitoare ediții ştiințifice a acestui text din secolul al XVIII-lea, editorul va trebui, printre altele, să îndrepte greşelile de copist din versiunile manuscrise ale cronicii, nu să le reproducă în ediție, să revizuiască atent punctuația unor fraze pentru a asigura claritatea mesajului şi să însoțească cuvintele deosebite prin glosări adecvate, bazate pe înțelegerea deplină a contextului.

*

Când nu există prea multe certitudini legate de o anumită temă de cercetare, filologul autentic îşi găseşte sprijin în câteva componente ale personalității sale, aspecte poate înnăscute, dar mai ales dobândite şi exersate prin studiu: luciditate în coroborarea informațiilor, pasiune, onestitate şi lipsa orgoliului. Răspunzând unor observații ironice ale lui Liviu Onu (prilejuite acestuia de faptul că N. A. Ursu îl indicase, în 1986, pe Nicolae Milescu Spătarul ca autor al versiunii româneşti a cărții de morală creştină *Mântuirea păcătoşilor* scrisă de călugărul cretan Agapie Landos, după ce susținuse, în 1978, că aceasta îi aparține lui Dosoftei), N. A. Ursu se justifică fără patimă[1], amintind o observație a lui I. Bogdan, care se potriveşte şi cercetărilor filologice: „În istoriografie, mai mult decât în orice altă știință, erorile sunt greu de evitat; ca să ajungi, însă, la adevăr, trebuie să ai curajul de a le săvârşi şi dorința statornică de a le îndrepta”[2]. Spusele lui I. Bogdan sunt, de altfel, mottoul primului capitol din cartea prezentată aici.

Adina Chirilă

[1] În *Nicolae Spătarul (Milescu), traducător al* ***Mântuirii păcătoşilor*** *a lui Agapie Landos*, în N. A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii româneşti în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Iaşi, Editura Cronica, 2003, p. 331.

[2] I. Bogdan, *Prefață* la *Documente privitoare la relațiile Țării Româneşti cu Braşovul şi cu Țara Ungurească în sec. XV şi XVI*, Bucureşti, 1905, p. V, *apud* N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 331.

BDD-R42 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 21:19:33 UTC)